

Jolanta Grotowska*

TEORETYCZNA I BADAWCZA PROBLEMATYKA FUNKCJONOWANIA OGNIW
SYSTEMU WYCHOWANIA W GMINIE

Przedmiotem rozważań zawartych w niniejszym artykule jest systemowa analiza środowiska wychowawczego na wsi. Uwzględnia ona instytucjonalny aspekt tego środowiska. Do podjęcia wymienionego w tytule tematu skłoniło autora kilka przyczyn, głównie jednak: szybkie przeobrażenia współczesnej wsi polskiej i związane z tym szersze zainteresowania jej problemami oraz zmiany w organizacji wychowania na wsi wynikające z wprowadzenia szkoły dziesięcioletniej. Wiąże się z tym potrzeba poznania wychowawczych problemów wsi w początkowej fazie reformy. I wreszcie mała liczba prac poświęconych temu zagadnieniu. Celem artykułu jest wskazanie niektórych teoretycznych i metodologicznych problemów związanych z systemową analizą środowiska wychowawczego społeczności lokalnej i umiejscowienie tej problematyki w szerszej teorii wychowania.

System wychowania. Ujęcie instytucjonalne

System wychowania określa się jako zorganizowaną sieć instytucji wychowania¹. Na gruncie nauk zajmujących się wychowaniem występują dwa podejścia do systemu wychowania. Pierwsze - charakterystyczne dla pedagogów - wynika z ujmowania wychowania w kontek-

* Mgr, asystent w Zakładzie Socjologii Ogólnej.

¹ S. K o w a l s k i, Socjologia wychowania w zarysie, Warszawa 1976, s. 352.

ście funkcji założonej². Mówi się o systemie wychowania instytucji lub kilku instytucji jako całości złożonej z elementów działających w sposób wzajemnie zintegrowany dla realizacji założonych celów wychowania, wynikających z przyjętego ideału wychowawczego³. W tym rozumieniu elementami systemu są instytucje powołane specjalnie do realizacji zadań wychowawczych. Są to więc: przedszkola, wszystkie typy szkół (od szkoły podstawowej do wyższej), placówki wychowania równoległego (place zabaw i gier, ogrody jordanowskie, świetlice i kluby, pracownie specjalistyczne, domy kultury, pałace młodzieży, organizacje młodzieżowe i społeczne), placówki opieki częściowej i całkowitej (domy dziecka, pogotowia opiekuńcze, rodziny zastępcze, internaty i półinternaty)⁴.

Na gruncie socjologii teoretycznej nastąpiło rozróżnienie systemu wychowania: założonego i rzeczywistego. Ujęcie pierwsze jest zgodne ze stanowiskiem pedagogów, podkreśla formalno-prawny charakter systemu. Ujęcie drugie - szersze - kładzie nacisk na aspekt funkcjonowania systemu, tzn. rzeczywistego działania w konkretnych warunkach. W tym podejściu strukturę systemu wychowania tworzy całokształt instytucji danego środowiska zaangażowanych w różny sposób w przebieg procesu wychowania. Biorąc pod uwagę zasięg ogólnokrajowy system ten obok instytucji wychowania bezpośredniego wymienionych wyżej obejmuje instytucje wychowania naturalnego i pośredniego. Instytucje wychowania naturalnego, w których wychowanie dokonuje się przez sam fakt uczestnictwa, to: rodzina, najbliższe środowisko lub sąsiedztwo oraz różnego rodza-

² W nauce stosuje się wąskie i szerokie ujęcia wychowania. W ujęciu wąskim podkreśla się intencjonalny charakter wychowania i definiuje jako "[...] celową działalność wychowawczą, zmierzającą do ukształtowania osobowości wychowanka wg przyjętego ideału wychowawczego, czyli wzoru osobowości idealnej [...]" J. S z c z e p a ń s k i, Refleksje nad oświatą, Warszawa 1973, s. 62. W ujęciu szerokim wychowaniem określa się całokształt oddziaływań społecznych, kulturowych, grupowych i jednostkowych, zamierzonych i niezamierzonych powodujących zmianę osobowości jednostki - K. P r z e c ł a w s k i, Instytucje wychowania w wielkim mieście, Warszawa 1971, s. 18.

³ H. M u s z y ń s k i, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1977, s. 355.

⁴ Każda klasyfikacja instytucji wychowania jest dyskusyjna. Przytoczona jest porządkująca i pełna - M. W i n i a r s k i, Wychowanie integralne a szkoła środowiskowa, Warszawa 1973, s. 63.

ju spontaniczne grupy rówieśnicze. Do instytucji wychowania pośredniego zalicza się przede wszystkim: zakłady pracy, instytucje służby zdrowia, wojsko, instytucje kontroli społecznej (sądy dla nieletnich, milicja obywatelska), wszelkie organizacje społeczne uczestniczące w procesie wychowawczym lub interesujące się wychowaniem (spółdzielnie produkcyjne i usługowe), instytucje upowszechniania sztuki i kultury (teatr, opera, filharmonia, muzeum, wystawy, film, radio, telewizja, publikacje)⁵.

Wyliczenie wszystkich elementów mających wpływ na przebieg procesu wychowania pozwala zauważyć ich wielość i różnorodność. Stąd struktura systemu wychowania - tak w wąskim, jak i w szerokim jego ujęciu - jest złożona i skomplikowana. Realizacja podstawowego celu wychowania, tj. kształtowanie osobowości ludzkiej, który jest również celem systemu wychowania poprzez działalność tak zróżnicowanych instytucji, wymaga integracji ich działalności. Dodatkowym jej uzasadnieniem jest zintegrowana wewnętrznie struktura osobowości ludzkiej.

Stosuje się różne ujęcia integracji w odniesieniu do wychowania: integracja celów wychowania, integracja jako scalanie działań wychowawczych oraz jako nazwa właściwości cechującej strukturę treści i strukturę organizacyjną działalności placówki lub zespołu placówek.

W instytucjonalnym podejściu do systemu wychowania (tzn. gdy strukturę tego systemu stanowią instytucje wychowania) pod pojęciem integracji rozumie się zwartą, zharmonizowaną wewnętrznnie, dynamiczną strukturę treści i organizacji działalności wychowawczej instytucji wychowania. Jest to integracja interinstytucjonalna⁶. Wyraża się w takim podziale zadań, że zadania podejmowane przez różne instytucje nie nakładają się wzajemnie. Nie występują treści i zadania konkurencyjne w stosunku do zadań podejmowanych przez inne placówki. Tworzą całość, która służy jak najpełniejszemu osiągnięciu wspólnego celu. Poszczególne instytucje zorientowane są w poczynaniach pozostałych placówek, wymieniają między sobą informacje na temat bieżącej i perspektywicznej działalności, stosowanych form i metod oraz trudności. Programy pracy są

⁵ K o w a l s k i, op. cit., s. 491.

⁶ P o r. W i n i a r s k i, op. cit., s. 18-19.

elastyczne, zmiana warunków działania jest uwzględniana w podejmowanych pracach. Analizują systematycznie efekty pracy i wspólnie podejmują zadania nowe, które cechuje wyższość stosowanych form, metod i środków wychowawczych w stosunku do zadań poprzednich.

Integracja działań instytucji dokonuje się na różnych poziomach. Jest ona najprostsza, gdy występują między instytucjami tylko powiązania organizacyjno-porządkowe. Każda instytucja wykonuje tylko własne zadania, organizacja zaś służy temu, aby nie wchodziły one w kolizję z poczynaniami innej instytucji. Wyższy poziom integracji odnosi się do sytuacji, gdy każda instytucja wykonuje część zadania wymagającego synchronizacji działań wszystkich elementów. Określa się ją jako integrację funkcjonalną⁷. W systemowej analizie działalności instytucji wychowania osiągnięcie tego poziomu integracji jest warunkiem koniecznym.

Funkcjonowanie systemu wychowania ukierunkowane jest na realizację celów wychowania. Pojęcie to zawiera sposoby zaspokajania jednostkowych i grupowych potrzeb w zakresie wychowania oraz skutki działalności wychowawczej instytucji: zamierzone i niezamierzone⁸. Działania i skutki zamierzone znajdują wyraz w regulaminach i statutach placówek oraz w narzuconych ustaleniach dotyczących współdziałania pewnych instytucji (np. szkół i organizacji młodzieżowych działających na terenie szkoły). Są one wyrazem przewidywanych i odczuwanych potrzeb w zakresie wychowania, a także znajomości środków i metod, jakimi dysponują instytucje.

W każdej działalności społecznej, a więc i w wychowaniu, działaniom zamierzonym towarzyszą działania niezamierzone oraz skutki niezamierzone. Wynikają one z modyfikacji zadań założonych w toku ich realizacji oraz z faktu, iż nie można przewidzieć wszystkich potrzeb społecznych i skutków jakiejkolwiek działalności społecznej. Analiza funkcjonowania systemu wychowania dostarcza w tym względzie dodatkowych problemów. Samo ujęcie systemu wychowania nie jest jednoznaczne. Cele systemu zawierają się w twierdzeniach najogólniejszych i przełożenie ich na konkretne zadania w różnych warunkach środowiskowych powoduje duże ich zróżnicowanie.

⁷ Muszyński, op. cit., s. 355.

⁸ Por. J. Szczępański, Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia, Warszawa 1963, s. 13-14.

Ilość i różnorodność instytucji stanowiących jego strukturę, w sytuacji gdy podział zadań przez nie realizowanych nie jest ściśle określony, sprawia, że rozbieżność między tym co założone a tym co realizowane jest wyraźna. Nie bez znaczenia są także uwarunkowania działalności każdej placówki: środowiskowe, zróżnicowane formy i metody stosowane w pracy, indywidualne reakcje jednostek i grup zaangażowanych w pracy placówek.

Środowiskowy system wychowania

Funkcjonowanie systemu wychowania aktualizuje się na trzech płaszczyznach według zasięgu oddziaływania:

1. Ogólnokrajowym systemie oświaty obejmującym szeroko rozumiane instytucje oświaty i wychowania w społeczeństwie.
2. Sieci instytucji określonej społeczności terytorialnej obejmującej instytucje wychowania zlokalizowane na wspólnym terenie.
3. Systemie wychowania konkretnej placówki wychowawczej, odnoszącym się do działań organizowanych przez poszczególne instytucje (np. szkoła, dom kultury)⁹.

Wszystkie te płaszczyzny stanowią jedną funkcjonalną całość połączoną siecią powiązań. Nagromadzona wiedza naukowa o każdej z nich nie jest jednakowa. Stosunkowo dużo prac poświęcono systemowi oświaty w skali ogólnopolskiej¹⁰ i systemowi wychowania w konkretnej instytucji¹¹. Niewiele natomiast wiadomo o funkcjonowaniu systemu wychowania w środowiskach.

Brak całościowych badań dotyczących tego zagadnienia powoduje, iż w analizie systemu wychowania przeważnie dostrzega się jako istotne dwa ogniwa jego funkcjonowania: o skrajnie szerokim i skrajnie wąskim zasięgu. W rzeczywistości zaś system ten funkcjo-

⁹ K o w a l s k i, op. cit., s. 487. W pracach spotyka się też inne określenia: ogólnospołeczny system wychowania, lokalny system wychowania i podstawowy system wychowania.

¹⁰ Szereg prac dotyczących struktury systemu oświaty (autorzy: J. Woźczyk, B. Suchodolski), prace porównujące systemy oświatowe w różnych krajach. Pozycja najważniejsza - Raport o stanie oświaty w PRL, Warszawa 1973.

¹¹ A. L e w i n, O systemie wychowania, Warszawa 1970; H. M u s z y Ń s k i, Teoretyczne podstawy systemu wychowania szkolny podstawowej, Poznań 1972; A. K a m i Ń s k i, Spółdzielnia uczniowska jako placówka wychowawcza, Warszawa 1967 i inne.

nuje poprzez aktywność składających się na niego terenowych instytucji wychowawczych. Zadania organizowane są właściwie przez placówki wychowania w konkretnych środowiskach, zgodnie z ogólnymi dyrektywami ogólnymi.

W ostatnim czasie podjęto szereg badań nad funkcjonowaniem środowiskowego systemu wychowania. Na tym miejscu można je scharakteryzować tylko ogólnie. Zwraca uwagę to, że badano funkcjonowanie dwu lub trzech instytucji w środowisku: szkoły i rodziny; szkoły, rodziny i domu kultury; szkoły i placówek wychowania pozaszkolnego¹². Ograniczono się więc tylko do placówek, które powołane są specjalnie do realizacji zadań wychowawczych oraz szczególnie zainteresowanych działalnością w tym zakresie. Nie podjęto natomiast badań całokształtu instytucji wpływających na przebieg procesu wychowania (w mniejszym lub większym stopniu).

Sprawozdania podkreślają, iż współpraca między instytucjami jest najczęściej sporadyczna a kontakty występują w sytuacji zagrożenia. Według badań Kazimierza Kurpisa współpraca domów kultury ze szkołami przybiera postać kontaktów systematycznych - 8,5% z liczby badanych szkół, okresowych - 31,0%, sporadycznych - 39,2%. W świetle tych badań 21,3% szkół nie utrzymuje żadnej łączności z domami kultury, zaś tylko 37,4% pracowników pedagogicznych domów kultury wymienia w kwestionariuszu konkretne przykłady świadczące o zainteresowaniu rodziców pracą dzieci w zajęciach organizowanych przez dom kultury¹³.

Natomiast E. Trempała wskazuje, że istniejący stan współpracy wychowawczej poszczególnych instytucji w rejonie szkolnym jest wysoce niezadowolający, gdyż 50,4% szkół nie współpracuje z żadną instytucją funkcjonującą w rejonie. Z kolei 11% instytucji organizuje wychowanie w izolacji od szkoły, a tylko 38,6% instytucji organizuje je w sposób zjednoczony¹⁴.

¹² K. K u r p i s, Rola młodzieżowych domów kultury w systemie wychowania socjalistycznego, Gdańsk 1966; Z. L u b o w i c z, Szkoła i rodzina. Szkoła otwarta - rzeczywistość i perspektywy, Warszawa 1976, s. 144-190; E. T r e m p a ł a, Integracja podstawowych środowisk wychowawczych a rezultaty pracy szkoły, Warszawa 1969; M. Z. M a ł y j a s i a k, Integracja środowiska a efekty pracy szkoły, Bydgoszcz 1964, E. T r e m p a ł a, Wychowanie zintegrowane w środowisku szkoły, Warszawa 1976 oraz W i n i a r s k i, op. cit.

¹³ K u r p i s, op. cit., s. 91.

¹⁴ T r e m p a ł a, Wychowanie zintegrowane..., s. 205.

Badano zjawisko funkcjonowania instytucji wychowania w środowisku, w odniesieniu do jednego wybranego problemu: organizacji czasu wolnego, wyników dydaktycznych szkoły, działalności opiekuńczo-wychowawczej¹⁵. Autorzy ich stwierdzają, iż zintegrowanie podstawowych środowisk wychowawczych (rodziny, placówek wychowania pozaszkolnego, organizacji społeczno-politycznych i grup rówieśniczych) wokół szkoły wpłynęło wydatnie na poprawę wyników nauczania i wychowania. Nastąpiło znaczne zmniejszenie się liczby repetentów oraz wzrost liczby uczniów dobrych, zanik wagarowania i zmniejszenie liczby spóźnień, znacznej poprawie uległo zachowanie uczniów oraz ich stosunek do nauki. Działania zintegrowane w pełniejszym stopniu zaspokajają potrzeby młodzieży w zakresie form spędzania czasu wolnego i opieki. Dodać należy, iż wszystkie badania przeprowadzono w osiedlach wielkich miast a problemy dotyczyły działalności wychowawczej skierowanej do dzieci i młodzieży.

Środowiskowy system wychowania funkcjonujący na wsi nie był do tej pory przedmiotem zainteresowań badawczych, nawet fragmentarycznie. Można znaleźć jedynie informacje opisowe o wybranych instytucjach wiejskich, uwzględniające niektóre tylko problemy ich działalności¹⁶. Teoretycy wychowania zwracają uwagę na konieczność podjęcia kompleksowych badań w środowisku wychowawczym wsi. Autor niniejszego artykułu podjął próbę zbadania tego zjawiska. Obecny stan zaawansowania badań nie pozwala, ze względu na niekompletność i szczupłość zebranego dotychczas materiału, na omówienie rzeczywistego funkcjonowania instytucji wychowania w środowisku wiejskim.

¹⁵ M. Grochociński, Prognoza wychowania równoległego na terenie osiedla mieszkaniowego, "Studia Pedagogiczne" 1974, t. 32; J. W. Gań, Zorganizowany wypocząnek dzieci i młodzieży wiejskiej, "Wies Współczesna" 1975, nr 10; J. Mikulski, Szkoła środowiskowa w wielkim mieście, Warszawa 1973 oraz Trepka, Wychowanie zintegrowane..., Małyjasia, op. cit.

¹⁶ Patrz: E. Breitkopf, Wybrane problemy wychowawcze i opiekuńcze w zbiorczych szkołach gminnych, "Studia Pedagogiczne" 1975, t. 33; K. Kępczuk, Dojazdy uczniów do ZSR, "Wies Współczesna" 1974, nr 7; C. Kałk, O działalności klubu "Ruchu" w Sobkowie, "Wies Współczesna" 1975, nr 10; J. Marciniak, Działalność kulturalno-oświatowa w gminach ibidem, 1975, nr 7; H. Strąk, W sprawie koncepcji sieci placówek kulturalno-oświatowych na wsi, ibidem; Z. Kwieciński, Funkcjonowanie szkoły w środowisku wiejskim, Warszawa 1972; S. Michalski, Szkoła rolnicza w środowisku wiejskim, Warszawa 1969.

skim. Z tego też powodu artykuł przedstawia tylko teoretyczną problematykę środowiskowego systemu wychowawczego. Ma ona istotne znaczenie dla określenia miejsca podjętych badań w szerszej problematyce wychowania oraz dla opracowania ich koncepcji.

Środowiskowy system wychowania to sieć instytucji wychowania określonej społeczności lokalnej czy szerszej terytorialnej. Do społeczności lokalnych należą kategorie socjologiczne, takie jak: wieś, miasteczko, osiedle i dzielnica miasta i pod pojęciem tym rozumie się "[...] formy obejmujące całość życia mieszkańców, kształtujące systemy odpowiednich grup i instytucji, umożliwiające ich członkom zaspokojenie ich potrzeb, umożliwiające ludziom rozwiązywanie podstawowych problemów w życiu i egzystencji, socjalizacji, kontroli społecznej, zapewnienie bezpieczeństwa i ładu [...]"¹⁷, obejmujące swym zasięgiem określone, wspólne terytorium.

Szerzej ujmując, środowiskowy system wychowania rozumieć można jako sieć instytucji wychowania wzajemnie powiązanych, znajdujących się na danym terenie, realizujących zadania wychowawcze wynikające z ogólnie przyjętego ideału wychowawczego oraz potrzeb danego środowiska. Pod pojęciem instytucji wychowania rozumie się tu pewien zespół urządzeń i środków, przy pomocy których ludzie w określonych rolach społecznych wykonują określone czynności prowadzące do realizacji ustalonego celu, tzn. zaspokajania potrzeb jednostkowych i grupowych w zakresie wychowania¹⁸.

Aspekty analizy funkcjonowania systemu wychowania w środowisku

Analiza wychowawczego funkcjonowania środowiska powinna według S. Kowalskiego uwzględniać trzy koncepcje systemu:

- 1) rzeczywistego funkcjonowania systemu,
- 2) uogólnionego pojęcia tego funkcjonowania,
- 3) postulowanego modelu tego funkcjonowania¹⁹.

Zarysowują się tutaj dwie drogi całościowego poznania tego zjawiska. Modelowe ujęcie funkcjonowania systemu może być punktem

¹⁷ Definicja D. Martindale przytoczona za J. Turowski, Społeczność lokalna, "Studia Socjologiczne" 1977, nr 3(66), s. 108.

¹⁸ Por. J. Szczepański, Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1970, s. 204.

¹⁹ Kowalski, op. cit., s. 492.

wyjścia do analiz szczegółowych jako podstawa ich odniesienia. Z drugiej strony może ono być celem badań samym w sobie, wtedy gdy dysponuje się dostatecznie szerokim przeglądem różnych środowisk wychowawczych. Sygnalizowana fragmentaryczność badań nad funkcjonowaniem sieci instytucji wychowawczych określonej społeczności terytorialnej oraz zainteresowanie konkretnym środowiskiem - wsią sprawia, iż należy wybrać pierwszą ze wskazanych analiz. Przy czym punktem odniesienia dla rozważań nad przebiegiem procesu wychowania w wiejskim środowisku wychowawczym jest teoria organizacji tego procesu w środowisku lokalnym, zawierająca się w twierdzeniach najogólniejszych. Rzeczywiste funkcjonowanie systemu wychowania w środowisku jest rozpatrywane w kontekście porównania zadań założonych i zadań realizowanych wszystkich instytucji wychowania w całokształcie ich środowiskowych uwarunkowań.

Rzeczywiste funkcjonowanie ogniw wychowania w środowisku jest systemem społecznym. Układy grup i instytucji powstały i działają na bazie określonego porządku społeczno-gospodarczego i kulturalnego danego środowiska. Zróżnicowania w zakresie funkcjonowania systemu wychowania są uwarunkowane odmiennosiami struktury społecznej terytorialnych społeczności. Wystarczy uprzytomnić sobie różnice między wioską jako systemem indywidualnych gospodarstw rolnych zorganizowanym w formie zarządu gminnego, posiadającym niewielką liczbę instytucji usługowych a wielkim miastem, stanowiącym wysoce złożony układ stosunków społecznych - grup i instytucji administracyjnych, produkcyjnych, usługowych, kulturalnych. Nakładając na to odczuwalność potrzeb związanych z wychowaniem widać, iż środowisko wielkomiejskie posiada wielość i dużą różnorodność instytucji wychowania (w przypadku szkół - wszystkie typy z różnymi kierunkami kształcenia)²⁰, podczas gdy środowisko wiejskie ma ich niewiele (jeżeli występują szkoły ponadpodstawowe to ograniczają się zazwyczaj do profilu rolniczego).

Jednocześnie system społeczny środowiska jest czynnikiem regulacji i kontroli systemu wychowania. Instytucje wychowania podejmują zadania samodzielnie bądź we współdziałaniu z innymi placówkami, uwzględniając warunki społeczno-gospodarcze terenu. Funkcjonując wzajemnie się oceniają, a także podlegają kontroli

²⁰ Środowisko wychowawcze wielkiego miasta opisuje dokładnie Przecławski, op. cit.

odnośnych instytucji lokalnych i nadrzędnych oraz opinii publicznej lokalnej, czy opinii szerszej społeczności.

Tak więc ogół instytucji realizujących zadania wychowawcze w środowisku stanowi układ uporządkowany ze względu na strukturę tego środowiska. Poznanie układu musi poprzedzać analiza tej struktury na jej płaszczyźnie ekonomicznej (rodzaje produkcji i odpowiadające im zakłady produkcyjne), społeczno-demograficznej (struktura ludności, ruchliwość przestrzenna), geograficznej (usytuowanie w stosunku do regionu, warunki geograficzne), kulturowej (tradycje) i w mniejszym stopniu - przyrodniczej (gleby, klimat).

Na bazie tych informacji wyznaczających ramy i możliwości pracy wychowawczej można przejść do poznania instytucji wychowawczych danego środowiska. Instytucje funkcjonują uwzględniając dwa aspekty działalności. Jeden z nich jest związany z realizacją ogólnych założeń wychowania wynikających z przyjętego ideału wychowawczego. W tym względzie warunki środowiskowe będą modyfikowały ogólne założenia. Drugi - z zaspokajaniem potrzeb danego środowiska w zakresie wychowania. Tu z kolei środowisko będzie kształtowało przebieg procesu wychowania.

Podstawowym problemem w analizie systemu staje się zewidencjonowanie elementów składowych - instytucji biorących udział w procesie wychowania. Zarysowują się tutaj dwa stanowiska teoretyczne. Zdaniem Heliodora Muszyńskiego w skład tego systemu wchodzi tylko te placówki, których działalność może być sterowana lokalnie. Pomija więc środki masowego przekazu (z wyjątkiem lokalnej prasy lub radiowęzła) a organizacje młodzieżowe i społeczne włącza o tyle tylko, o ile ich działalność jest dostosowana do warunków i potrzeb środowiska²¹. Lokalny system wychowania obejmuje więc te instytucje, które podejmują zadania celem zaspokojenia lokalnych potrzeb.

Szersze podejście reprezentuje S. Kowalski. Uwzględnia wszystkie instytucje danego środowiska - o zasięgu ogólnopanstwowym i zasięgu lokalnym, z ich działalnością wynikającą z założeń ogólnych, jak też z pracą na rzecz środowiska²².

²¹ M u s z y ń s k i, Teoretyczne podstawy..., s. 363.

²² S. K o w a l s k i, Metodologiczne zagadnienia integralnego funkcjonowania systemu wychowania w środowisku, "Studia Pedagogiczne" 1974, t. 32.

Wydaje się, iż słuszne jest połączenie obu stanowisk. Należy uwzględnić placówki występujące w danym środowisku mające charakter lokalny (ze względu na miejsce) w całokształcie realizowanych przez nie zadań ogólnych i specyficznych wynikających z charakteru terenu. Pozwoli to poznać wszystkie czynniki mające wpływ na przebieg procesu wychowania w środowisku. Jednocześnie możliwe będzie uchwycenie modyfikującej roli warunków lokalnych w zakresie realizacji zadań ogólnych.

Prawidłowe funkcjonowanie środowiska wychowawczego wymaga integracji działań instytucji. W modelowych ujęciach uwzględnia się trzy poziomy integracji. Poziom pierwszy to niezintegrowane działania placówek na wychowanków. Każda instytucja organizuje pracę wychowawczą samodzielnie, wpływając pozytywnie bądź negatywnie na rozwój i uspołecznienie osób będących w zasięgu jej oddziaływań. Poziom drugi uwzględnia przepływ informacji na temat organizowanej przez poszczególne instytucje działalności. Poziom trzeci - hierarchicznie najwyższy - dotyczy zorganizowanego współdziałania instytucji, w oparciu o przepływ informacji, w kierunku opanowania i koordynowania wpływów²³.

Wyznacznikiem działania systemu jest przepływ informacji. Każda instytucja wychowania realizuje postawione przed nią zadania, ale ta wyizolowana działalność każdej z nich nie przesądza o funkcjonowaniu systemu. Nie ma w tej sytuacji wyraźnego podziału zadań, zakresy działalności często pokrywają się, nie może być też mowy o koordynowaniu prac wobec braku informacji o tym, co się dzieje w poszczególnych placówkach. Wymiana informacji stwarza podstawy do integralności działań i traktowania sieci instytucji w kategoriach systemu. Konieczny jest przepływ informacji w płaszczyźnie poziomej i pionowej. System informacji poziomej tzn. całościowy układ danych o działalności, odnosi się do porozumiewania się instytucji tego samego szczebla hierarchicznego. Dotyczy on obiegu informacji między placówkami uczestniczącymi w procesie wychowania, które występują w danym środowisku. System informacji pionowej dotyczy przepływu informacji od podwładnych do przełożonych poprzez szczeble hierarchii i odwrotnie²⁴.

²³ K o w a l s k i, Socjologia wychowania..., s. 493-494.

²⁴ R. M i l l e r, Rola przetwarzania i obiegu informacji w

W środowiskowym systemie wychowania powinien to być przepływ dwukierunkowy między jednostką koordynującą działalność wychowawczą na danym terenie a placówkami realizującymi zadania wycinkowe. Zaznaczyć należy iż w systemie tym uwzględnia się tylko informacje o pracy wychowawczej, pomijając dane dotyczące całokształtu działalności. Przykładowo: zakład pracy znajdujący się w środowisku będzie informował o poczynaniach wychowawczych, natomiast dane dotyczące produkcji będą w stosunku do systemu autonomiczne. Jednostka koordynująca działania wysyła do placówek informacje w postaci dyrektyw, zaś instytucje przesyłają jej sprawozdania, które poddane analizie stają się podstawą nowych zaleceń.

Należy zorganizowany system informacji poziomej w żadnym środowisku nie istnieje. Szkoła cierpi na brak wymiany informacji między nią a środowiskiem. Najbardziej rozwinięta jest jej łączność z rodziną, ale na zasadzie komunikatu (często w sytuacjach zagrożenia), a nie interakcji²⁵. Zarysowują się początki systemu informacji poziomej w pracach takich placówek, jak: poradni wychowawczo-zawodowej, ognisk TPD, kuratorów sądowych. Łączy się to ze specyfiką działania tych instytucji - ich funkcjonowanie uwarunkowane jest ścisłym kontaktem ze środowiskiem. Natomiast system informacji pionowej działa wadliwie na skutek zafałszowań płynących od jednostek podrzędnych do nadrzędnych.

Wyjaśnijmy teraz na czym polega zorganizowane współdziałanie instytucji w środowisku. Zakłada ono wzajemne uzgodnienie, celów i poczynañ. Oznacza pewne formy aktywności ukierunkowanej, przejawiającej się m. in. w dostarczeniu środków, wymiany informacji na temat form i metod stosowanych w pracy, wspólnym organizowaniu działań, świadomym zastępowaniu i kompensowaniu braków występujących w realizacji zadań wychowawczych oraz wymianie usług. Współdziałanie instytucji może mieć charakter częściowy lub pełny. Sytuacja pierwsza ma miejsce, gdy tylko jedna instytucja pomaga drugiej (czynność jednokierunkowa) lub też wzajemnie się wspomagają tylko dwie instytucje (czynność dwukierunkowa). Pełne natomiast współdziałanie wielu instytucji w rejonie zachodzi wtedy, gdy każda z nich pomaga którejś innej, a zarazem i sama wspomagana

systemie oświaty i wychowania w różnych środowiskach, "Studia Pedagogiczne" 1974, t. 32.

²⁵ Omawia to Miller, op. cit.

jest przez jedną czy więcej lokalnych instytucji²⁶. W systemowym podejściu do środowiskowego wychowania jedynie forma pełnego współdziałania może przynosić efekty. Osiągnięcie takiego poziomu współpracy stwarza warunki dla prawidłowego i pełnego przebiegu procesu wychowania. Współdziałanie kompensować może bowiem zróżnicowane warunki działania poszczególnych placówek. Porównajmy w tym względzie wiejski dom kultury, mający często braki kadrowe, ograniczenia finansowe, kłopoty lokalowe z bazą szkoły podstawowej na wsi.

M. Winiarski wskazuje na czynniki sprzyjające współdziałaniu instytucji w środowisku. Pierwszy z nich wyraża się w pełnej akceptacji celów wychowania: ogólnie przyjętych w społeczeństwie oraz specyficznych wynikających z potrzeb środowiska. O ile nie ma problemu z poznaniem ogólnospołecznych celów wychowania (ważna jest jedynie umiejętność przełożenia ich na język codziennej praktyki), to poznanie środowiska jest skomplikowane. Wymagana jest tutaj od organizatorów wychowania znajomość środowiska, zdolność obserwacji, kontakt z mieszkańcami, ciągła wymiana doświadczeń i systematyczna analiza dotychczasowych efektów. Drugim istotnym czynnikiem współdziałania jest zazębianie się poczynań wychowawczych. Nie oznacza to daleko posuniętego ujednolicenia w zakresie programów, form i metod działania poszczególnych placówek. Chodzi raczej o racjonalne łączenie tych dziedzin działalności, które można organizować wspólnie, a nie indywidualnie (np. wspólne organizowanie wypoczynku dzieci w szkole, w organizacji młodzieżowej, w domu kultury). Kolejny warunek dobrego współdziałania instytucji zakłada konieczność informowania poszczególnych placówek o podejmowanych i realizowanych zadaniach wspólnych i zadaniach specyficznych. Zapobiega to dublowaniu się zajęć i oddziaływań na tę samą kategorię wychowanków, sprzyja natomiast urozmaiceniu form działania. Czwartym - ostatnim - czynnikiem zorganizowanego współdziałania jest odpowiednia struktura organizacyjna systemu pracy wychowawczej w środowisku, tzn. układ instytucji wychowawczych społeczności lokalnej z odpowiadającym mu racjonalnym podziałem zadań. Układ, który gwarantowałby w stopniu maksymalnym nienaruszenie zasady równorzędności w zakresie upraw-

²⁶ Zwraca na to uwagę W i n i a r s k i, op. cit. s. 103.

nień poszczególnych placówek. Struktura, która instytucjom nie powołanym specjalnie do realizacji zadań wychowawczych pozostawiała by autonomię w swojej podstawowej działalności a wykorzystywała w pełni ich możliwości wychowawcze²⁷.

Współdziałanie instytucji odbywa się w mniejszych układach, zespołach dwu, trzech instytucji mających wspólnie postawiony określony cel. Uwarunkowane jest to wielością i różnorodnością instytucji biorących udział w procesie wychowania. Układy znajdują miejsce w strukturze organizacyjnej systemu stanowiąc pośrednie ogniwo między elementami systemu (instytucjami) a systemem jako całością.

W środowiskowym systemie wychowania podstaw tworzenia się tych układów szukać należy w wielu czynnikach. Nie uwzględniając stopnia ważności wymienić należy:

1. Przestrzenne rozmieszczenie instytucji. Placówki znajdujące się w bliskości przestrzennej częściej podejmują wspólne zadania wychowawcze. Wpływają na to częste, bezpośrednie kontakty kierowników instytucji, ten sam krąg odbiorców ich działalności, podobne warunki pracy, wzajemne rozeznanie w możliwościach, formach i metodach pracy.

2. Rodzaje problemów wychowawczych występujących w środowisku. Biorąc pod uwagę wychowanie młodzieży S. Kowalski wymienia następujące grupy: "[...] opieka społeczna, kontrola społeczna, realizacja procesu kształcenia, organizacja czasu wolnego, kształtowanie preorientacji zawodowej i aspiracji szkolnych młodzieży oraz rodziców, kierowanie selekcjami szkolnymi, ogólne organizowanie życia młodzieży w środowisku [...]"²⁸. Problemy wyżej wymienione są także charakterystyczne przy szerszym ujęciu przedmiotu wychowania: dzieci, młodzieży, dorosłych. Różnorodność problemów wskazuje na wielość układów, jakie tworzą się przy ich rozwiązywaniu. W każdym z nich pojawia się inna instytucja pełniąca rolę kierowniczą. Współpraca zorganizowana jest w różnym stopniu w poszczególnych układach. Im problem ważniejszy z punktu widzenia społecznego (np. realizacja procesu kształcenia) tym jest ona bardziej trwała i systematyczna, angażuje bowiem instytu-

²⁷ Por. ibidem, s. 104-106.

²⁸ K o w a l s k i, Socjologia wychowania, s. 495.

cje, których działalność jest bardziej sformalizowana. W każdym z tych problemów znacząca rola przypada szkole (z wyjątkiem może ostatniego). Jest tak, ponieważ szkoła realizuje zadania w takim szerokim wymiarze, szczególnie reformowana szkoła współczesna.

3. Z uwagami powyższymi wiąże się kolejny czynnik układowy - charakter instytucji, tzn. rodzaj ze względu na stopień realizacji zadań wychowawczych w stosunku do pozostałych. Jest to czynnik w dużym stopniu wpływający na organizację środowiska wychowawczego. Placówki, dla których wychowanie jest podstawowym zadaniem są statutowo zobowiązane do współdziałania (np. szkoły i internaty). W tym aspekcie ważny jest również stopień faktycznego zainteresowania danej instytucji sprawami wychowania. W licznych badaniach podkreśla się współpracę szkoły i rodziny.

4. Zaangażowanie danej instytucji w życie społeczności lokalnej rozumiane jako podejmowanie inicjatyw i zadań wykraczających poza założenia statutowe.

5. Kontakty między instytucjami w zakresie działalności pozawychowawczej mają również wpływ na tworzenie się między nimi układów w pracy wychowawczej. Mogą to być kontakty formalne - wynikające z organizacyjnego podporządkowania instytucji - bądź nieformalne powstające na bazie styczności prywatnych kierowników i pracowników instytucji.

Problemem kolejnym w analizie rzeczywistego funkcjonowania systemu wychowania jest koordynacja działalności ogniw systemu w ramach społeczności lokalnej. Ani podział zadań między poszczególne instytucje, ani też doprowadzenie ich do stanu wzajemnego współdziałania nie przesądza o funkcjonowaniu w środowisku systemu jako układu wewnętrznie zharmonizowanego. Koordynacja polega na takim regulowaniu i ustawianiu działalności poszczególnych instytucji wychowania, aby odpowiadała ona maksymalnie realizacji zadań w środowisku. Pojęcie koordynacji odnosi się do skali makro-, gdy mówi się o synchronizacji działań w ogólnopństwowym systemie oświaty i wychowania, i w skali mikro-, gdy analizuje się konkretną placówkę lub środowisko wychowawcze.

S. Wawrzyniuk podkreśla trzy poziomy koordynacji funkcji i zadań instytucji wychowania. Koordynacja spontaniczna dokonuje się na płaszczyźnie realnych wpływów na uspołecznianie pokoleń wychowawczych dzięki ugruntowanym wzorom kulturowym. Normatywno-komunikatywna dokonuje się poprzez poczynania instytucji, gdzie

na bazie podobnych celów i założeń, w oparciu o uświadamiane potrzeby i interesy dochodzi do wymiany informacji. Funkcjonalna polega na zharmonizowaniu założonych i realizowanych zadań w oparciu o przepływ informacji²⁹. Koordynacja spontaniczna ma duże znaczenie w wychowaniu środowiskowym i występuje również wtedy, gdy instytucje nie działają. W instytucjonalnym ujęciu systemu wychowania interesujące są dwa ostatnie poziomy koordynacji. Przy badaniu funkcjonowania ogniw wychowawczych społeczności lokalnej uwzględnia się przede wszystkim poziom normatywno-komunikacyjny i funkcjonalny.

W literaturze zwraca się także uwagę na rodzaje możliwych sposobów koordynacji różnorodnych działań oświatowo-wychowawczych w społeczeństwie: koordynację ideologiczną, instytucjonalno-organizacyjną, programową, psychologiczną, kulturalną i socjologiczną. Ideologiczna polega na oddziaływaniu na jednostki we wszystkich instytucjach zgodnie z przyjętym ideałem wychowawczym w społeczeństwie. Instytucjonalno-organizacyjna zakłada, że każda instytucja ma w swoim składzie komórkę informacyjną posiadającą dane o pracach kształcących i wychowawczych prowadzonych przez inne instytucje i wykorzystuje te wiadomości w przystosowaniu swojej działalności do pracy innych instytucji. Koordynacja programowa polega na takim układaniu programów pracy w poszczególnych placówkach, aby treści i metody wychowania nie były sprzeczne i nie powtarzały się (związane jest to z oszczędnością wysiłków i środków zaangażowanych w pracy wychowawczej).

Wpływ przesłanek psychologicznych, kulturalnych i socjologicznych wymaga uwzględnienia stanu świadomości społeczeństwa w różnych rejonach kraju, zróżnicowania kulturowego i zawodowego³⁰. W interesującym nas zagadnieniu ważne jest uwzględnienie przesłanek instytucjonalno-organizacyjnych, programowych, kulturalnych i socjologicznych. One to bowiem w decydujący sposób wpływają na organizację środowiska wychowawczego.

²⁹ S. W a w r z y n i u k, Rada osiedla jako ogniwo koordynacji w lokalnym systemie wychowania, "Studia Pedagogiczne" 1974, t. 32.

³⁰ J. S z c z e p a ń s k i, Rzec o nauczycielach w wychowującym społeczeństwie socjalistycznym, Warszawa 1975, s. 64-70.

Warunkiem funkcjonowania skoordynowanego systemu jest ponadto występowanie komórki organizacyjnej, która pełniłaby rolę koordynatora poczynając wszystkich ogniw. Zadaniem instytucji wiodącej byłaby regulacja działalności na wszystkich odcinkach pracy wychowawczej oraz czuwanie nad trwaniem stanu wewnętrznej spójności.

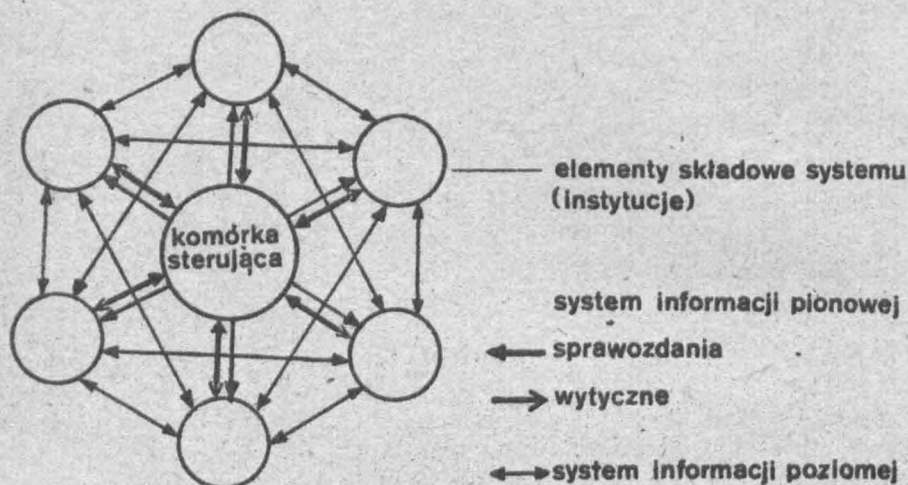
Nie rozstrzygnięto dotychczas, w uzasadniony sposób, czy komórką tą ma być organ o charakterze społeczno-samorządowym (rada osiedla), określona instytucja (szkoła, dom kultury), czy też specjalnie wydzielone jednostki organizacyjne działające przy szkołach (środowiskowe rady wychowania, szkolne komisje ds. środowiska). Jest rzeczą oczywistą, że komórka sterująca systemem wychowania w środowisku powinna spełniać wszystkie czynności kierownicze, do których należy planowanie działalności całego układu, podział zadań, zarządzanie i kontrolowanie. Wymaga to podporządkowania wszystkich instytucji komórce sterującej systemem, a nadto ciągłego dwukierunkowego przepływu informacji: od komórki sterującej do realizatorów zadań (zarządzenia, wytyczne działań) oraz od realizatorów do koordynatorów (sprawozdania i raporty z realizacji zadań). Sądzić należy więc, że "[...] żadna jednoosobowa instytucja w rodzaju np. społecznego wychowawcy młodzieży nie sprostą zadaniom koordynatora w pracy wychowawczej w środowisku [...]"³¹.

Natomiast wszystkie dotychczasowe próby podjęte w tym zakresie wskazują iż tę funkcję mogą pełnić skutecznie instytucje kolegialne składające się z reprezentantów ogółu grup i instytucji zainteresowanych bezpośrednio lub pośrednio sprawami wychowania w danym środowisku.

Pewne rozwiązania w tym względzie poczyniło Ministerstwo Oświaty i Wychowania powołując do życia szkołę środowiskową oraz ustalając w szkole stanowisko pedagoga i zastępcy dyrektora ds. wychowania. Szkole przypisano więc rolę koordynatora w pracy środowiskowej. Idea wydaje się o tyle słuszną, że poziom wykształcenia szkolnego wyznacza możliwości uczestnictwa absolwentów w pracach innych instytucji i korzystania z działalności tych instytucji.

³¹ S. K o w a l s k i, Szkoła w środowisku, Warszawa 1969, s. 236-237.

Poza tym właśnie szkoła dysponuje wyspecjalizowaną kadrą, odpowiednimi pomieszczeniami, znajomością metod i form działania, utrzymuje ciągły kontakt z wychowankami; sprzyja to właściwej organizacji przebiegu procesu wychowania. Podkreślić tutaj należy konieczną aktywność współpartnerów tego procesu. Wyrażałaby się ona w działającej przy szkole radzie kierowników placówek wychowania pozaszkolnego. Schemat funkcjonowania systemu wychowania w środowisku lokalnym przedstawia rys. 1.

Uwagi na temat badania systemu wychowania w gminie

Przedstawione ogólne metodologiczne założenia funkcjonowania środowiskowego systemu wychowania są podstawą analizy każdego środowiska wychowawczego. W tych ramach metodologicznych konieczne jest uwzględnienie specyfiki pracy wychowawczej konkretnego terenu. W dotychczasowych analizach teoretycznych i badawczych podkreśla się różnicujące wpływy wychowawcze wielkiego miasta, rejonu uprzemysławianego i rejonu rolniczego.

Podejmując badania nad gminą, ujmowaną jako środowiskowy system wychowania, przyjęto szereg założeń ogólnych i specyficznych uwzględniających charakter środowiska wiejskiego. Gmina jest całością wyodrębniającą się z szerszego systemu społecznego. Jest systemem lokalnym organizacji i instytucji, kształtującą się ponadwioskową społecznością lokalną. Biorąc pod uwagę aspekt insty-

tucjonalny, składają się na nią następujące podsystemy: administracyjno-polityczny, gospodarczy, społeczny, kulturalny i oświatowo-wychowawczy³². Interesuje nas tutaj podsystem oświatowo-wychowawczy, który w dalszej części nazywamy systemem.

W badaniach przyjęto szerokie ujęcie wychowania, biorąc pod uwagę jego zasięg. Zainteresowania są ukierunkowane na analizę działalności wychowawczej w odniesieniu do dzieci, młodzieży, dorosłych. Wychowanie jest rozpatrywane tutaj jako działania instytucji wychowania. Natomiast system wychowania określono jako zorganizowany układ instytucji znajdujących się w granicach administracyjnych gminy, powołanych dla stymulacji i koordynacji swych funkcji dla sprawnego i skutecznego realizowania ogólnych celów wychowania i zaspokajania potrzeb środowiska w tym zakresie.

Przebieg procesu wychowawczego zależy od specyficznych warunków, jakimi dysponuje środowisko gminne. Rejon rolniczo-peryferyjny, bo taki nas interesuje - ma z jednej strony warunki sprzyjające pracy wychowawczej, dzięki zachowaniu przez wieś charakteru wspólnoty, równocześnie zaś pod innym względem jest upośledzony - nie ma szeregu dóbr i instytucji społeczno-kulturalnych, których skupienie stanowi charakterystyczną zaletę wielkiego miasta. W sytuacji pośredniej znajdują się rejony wiejskie położone w strefie wpływów miejskich, ludność ich może stosunkowo łatwo korzystać z instytucji tam znajdujących się.

Ogólnie więc specyfika gminnego układu instytucji wychowania zaznacza się w dwóch aspektach: niewielkiej liczbie tych placówek i przestrzennego ich rozmieszczenia. Wiążą się z tym ograniczone możliwości korzystania z ich działalności wszystkich mieszkańców gminy. Nadto większość instytucji, szczególnie o zasięgu ogólnogminnym, znajduje się w siedzibie ośrodka gminy, mieszkańcy wsi położonych na obrzeżu gminy korzystają więc z nich sporadycznie lub wcale. Problemem podstawowym w badaniach jest zewidencjonowanie instytucji wychowania w gminie i opisanie ich cech ważnych z punktu widzenia działalności wychowawczej. W gminnym środowisku występują wszystkie trzy typy instytucji wychowania: placówki wychowania naturalnego, bezpośredniego i pośredniego.

³² Analiza systemowa gminy jest przedmiotem badań organizowanych w Zakładzie Socjologii Miasta i Wsi UŁ pod kierunkiem prof. dr habil. Wacława Piotrowskiego.

Instytucje wychowania naturalnego to: rodzina, grupy rówieśnicze, sąsiedztwo i społeczność lokalna.

Wśród instytucji wychowania bezpośredniego w gminie znajdują się:

- zbiorcza szkoła gminna oraz szkoły jej podporządkowane: 8-klasowe szkoły podstawowe i 3-klasowe filialne;
- szkoły ponadpodstawowe - najczęściej szkoły o profilu rolniczym stopnia zasadniczego lub średniego;
- przedszkola, ogniska przedszkolne i klasy przedszkolne;
- kursy dokształcania organizowane przez instytucje gminne (ukończenia szkoły podstawowej, przysposobienia rolniczego, gospodarstwa domowego itp.);
- instytucje wychowania pozaszkolnego: gminne domy kultury, gminne ośrodki kultury, świetlice, kluby "Ruchu", kluby "Młodego Rolnika", półinternaty, place zabaw, dziecińce. Nie wchodzi do nich instytucje, takie jak: domy dziecka, zakłady wychowawcze i resocjalizacyjne, bowiem jeżeli występują na terenie gminy to zasięg ich oddziaływania jest znacznie szerszy.

Instytucje wychowania pośredniego w gminie to: zakłady pracy (Gminna Spółdzielnia "Samopomoc Chłopska", Urząd Gminny, Spółdzielnia Kółek Rolniczych, Bank Spółdzielczy), ośrodki zdrowia, instytucje kontroli społecznej (posterunek MO), organizacje społeczne i młodzieżowe (PZPR, SZMP, ZHP, LZS, TPR, ZBOWiD, OSP, KGW). Nie występują instytucje upowszechniania sztuki i kultury (z wyjątkiem bibliotek).

Celem zbadania funkcjonowania instytucji wychowania należy:

1. Porównać zadania założone i realizowane tych instytucji. Zadanie rozumiane jest tutaj jako konkretne przedsięwzięcie, konkretna działalność zmierzająca do uzyskania określonego efektu wychowawczego, zmiany istniejącej sytuacji, zaspokojenia potrzeb wychowawczych całości lub określonej części mieszkańców gminy. Podstawą ustalenia zadań założonych są postanowienia statutowe danej placówki oraz program działania, natomiast ewidencja zadań realizowanych opiera się na analizie sprawozdań. Analiza ta dotyczy: realizatora bądź realizatorów zadania, środków (finansowych, rzeczowych, osobowych) wykorzystanych przy realizacji zadania, tzn. jakie instytucje partycypowały w tym zakresie; efektów uzyskiwanych w wyniku realizacji zadania oraz odbiorców.

2. Ustalić faktyczne potrzeby środowiska gminnego. Odnosi

się to do potrzeb wychowawczych dających się zaspokoić lokalnie, przy pomocy możliwości i środków, jakimi dysponują i mogą dysponować instytucje gminne. W badaniach potrzeb należy uwzględnić następujące grupy problemów: opieka społeczna, kontrola społeczna, organizacja czasu wolnego, kształtowanie preorientacji zawodowych, aspiracji kształcenia, aktywności pozazawodowej.

3. Określić stopień zaspokojenia potrzeb środowiska w wyniku działalności instytucji. W tym celu należy porównać zrealizowane zadania z odczuwanymi potrzebami, wskazać dziedziny, w których występują braki.

Wszystkie powyższe informacje pozwolą poznać funkcjonowanie placówki czy instytucji każdej osobno. Zadanie badawcze polega natomiast na uzyskaniu odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu działania poszczególnych instytucji w gminie mają charakter zintegrowany, i czy sieć tych instytucji można określić mianem systemu wychowania. Konieczne jest więc zwrócenie uwagi na układy tworzące się między różnymi instytucjami w toku działalności wychowawczej oraz określenie współdziałania w tym zakresie. W tym celu należy wskazać:

- a) jakie problemy i potrzeby wychowawcze występują w środowisku;
- b) które instytucje biorą udział w rozwiązywaniu danego problemu, w czym wyraża się ten udział (pomoc finansowa, osobowa, materiałowa);
- c) w jaki sposób dochodzi do włączenia się instytucji w konkretną działalność (jakie są kanały przepływu informacji, kto najczęściej występuje w roli informatora);
- d) jakie problemy angażują największą ilość instytucji.

Dotychczasowe, fragmentaryczne badania wskazują, że powiązania między instytucjami funkcjonującymi na terenie gminy są znikome. Pewne formy współdziałania występują między szkołą a rodziną, kołami gospodyń wiejskich a SKR-ami i kółkami rolniczymi. Wynikają one w tym drugim przypadku z zależności organizacyjnych³³.

Z wstępnych wywiadów wynika, iż współpraca między instytucjami ogranicza się do pomocy materialnej. Koordynacja działań

³³ KGW są organizacyjnie podporządkowane SKR-om.

wychowawczych w gminie przypada szkole, zreformowanej szkole środowiskowej, ze względu na najlepsze warunki dla pracy wychowawczej. Szkoła ta winna:

- rozwijać i unowocześniać proces dydaktyczno-wychowawczy wykorzystując własną aktywność uczniów;
- realizować poszerzoną funkcję opiekuńczo-wychowawczą poprzez: roztaczanie opieki nad nauką dzieci, kompensowanie braków strukturalnych i funkcjonalnych środowiska rodzinnego, organizowanie czasu wolnego młodzieży w godzinach pozalekcyjnych;
- być optymalnie powiązaną ze środowiskiem lokalnym, wykorzystywać środowisko jako naturalny teren swojej działalności wychowawczej, mobilizować siły społeczne środowiska wokół spraw wychowania, rozwijać szerokie współdziałanie z rodziną, placówkami wychowania pozaszkolnego i organizacjami;
- być wiodącą placówką w organizowaniu środowiska w rejonie wyznaczonym granicami gminy, powinno znajdować to wyraz w inspirowaniu sił społecznych wokół spraw wychowania i zaspokajania potrzeb społeczności lokalnej. Badania mają wskazać również, czy funkcjonujące w gminach zbiorcze szkoły gminne działają zgodnie z tymi założeniami.

Wstępne hipotezy sformułowane w odniesieniu do systemowego funkcjonowania sieci instytucji wychowania w gminie brzmią pesymistycznie. Przegląd literatury oraz stosunkowo wnikliwy zwiad badawczy pozwalają sądzić, iż:

- najsilniejsze powiązania w zakresie wychowania w gminie występują między instytucjami wychowania bezpośredniego (przede wszystkim między szkołami ze względu na ich powiązania administracyjne), najsłabsze między placówkami wychowania pośredniego;
- najbardziej ukladotwórcze są problemy dotyczące wychowania dzieci i młodzieży;
- realizacja określonego zadania wychowawczego angażuje do współpracy dwie lub trzy instytucje, które to bezpośrednio zainteresowane są przewidywanym efektem (stan częściowej współpracy);
- ogniwem integrującym działalność wychowawczą w gminie staje się, lecz nie jest jeszcze, zbiorcza szkoła gminna;
- integracja instytucji w gminie jest niewielka (najczęściej każda instytucja w sposób samodzielny organizuje działalność wychowawczą).

Zakończenie

Na zakończenie podsumujmy wyniki zaproponowanej analizy:

1. Sieć instytucji wychowania w gminie to środowiskowy system wychowania.

2. System ten należy badać w całokształcie uwarunkowań środowiskowych (gospodarczych, społecznych, kulturalnych).

3. Badania rzeczywistego funkcjonowania ogniw systemu wychowania w gminie winno uwzględniać:

- a) ewidencję instytucji wychowania z charakterystyką ich zadań założonych i realizowanych,
- b) integrację działalności instytucji wokół spraw wychowania;
- c) współdziałanie placówek w toku prac wychowawczych;
- d) układy tworzące się między instytucjami wychowania;
- e) koordynację działalności instytucji w oparciu o istnienie ośrodka sterującego pracami.

Pełny obraz rzeczywistego funkcjonowania ogniw systemu wychowania w gminie można będzie przedstawić po zakończeniu badań, które podjęto w gminie Widawa w województwie Sieradzkim.

Jolanta Grotowska

THEORETICAL AND RESEARCH PROBLEMS OF FUNCTIONING OF EDUCATIONAL SYSTEM
WITHIN RURAL COMMUNES

The article contains an analysis of functioning of the educational system in local aggregations. It presents the projected and actually functioning educational system. The author's attention is focussed on rural educational environment. The article sets forward to discuss certain theoretical and methodological problems connected with the systems analysis of the educational environment as well as place this problem area in a wider education theory.

While defining the educational system the author applied an institutional approach, in which the institution of education represents a fundamental element of the system. This is connected with the concept of the aim of the system's functioning and integration of its elements.

A basic part of the article is devoted to analysis of the educational

system's functioning in the environment. Quoting three concepts of the environment's educational functioning, the author concentrates her attention on real functioning of the educational system. The analysis of this system encompasses its following aspects:

1. Characteristics of the environment in economic, socio-demographic, geographical, cultural, and natural spheres.
2. Problem of recording of the environment's component elements.
3. Integration of the system's elements. There are quoted here different approaches and types of integration.
4. Problem of co-operation of the elements. The article points out factors affecting co-operation of different institutions within the environment.
5. Co-ordination of the system's elements. There are presented here types and levels of co-ordination as well as discussion of the unit co-ordinating activities of particular elements of the system.

The final part of the article contains comments concerning analysis of the real functioning of the educational system in a rural commune - a rural educational environment. The author describes specific features of the rural educational environment in comparison with other environments. The article contains also a report on researches on the functioning of the educational system in local aggregation and gives justification for conducting researches in the country.